

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

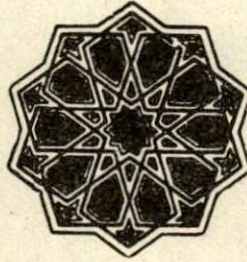

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

ISBN: 975 - 482 - 472 - X

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği</i>	1
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları; Sonuçları ve Etkileri</i>	27
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını "Takvim-i Ticaret"</i>	55
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Din-Felsefe Etkileşimi</i>	69
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Türkçe Kur'an mı?</i>	79
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Şemseddin-i Tebrizî'nin Kur'ân-ı Kerim Ayetlerine Getirdiği Bazı İşarî Yorumlar</i>	107
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'de Bir Emevi Mehdisi</i>	115
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Veli'nin Hadîs-i Erbeîn Şerhi</i>	137
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri</i>	147
Doç. Dr. Şamil DAĞCI <i>İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Devamlı Evlenme Engelleri)</i>	175
Doç. Dr. Sönmez KUTLU <i>İlk Mürciî Metinler: İcra Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)</i>	239
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>XV. Yüzyıla Kadar Arap, İran ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi</i>	253
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine</i>	273
Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR <i>Rivâyet İlimlerinde Eser Karfızması ve Müslim'in el-Lâmiu's Sahîh'i</i>	287
Dr. Mehmet GÖRMEZ <i>Gazâli Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması</i>	357

Dr. Gülay CEZAYIRLI		
	<i>"Şehir Bütün Bağları Çözer" Sözü'nün Düşündürdükleri</i>	369
Dr. Bayram AKDOĞAN		
	<i>Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda İslam Açısından Musikî Sanatının Değerlendirilmesi</i>	379
Dr. Seyfettin ERŞAHİN		
	<i>Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar</i>	393
Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU		
	<i>Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları</i>	439
Dr. Bünyamin ERUL		
	<i>Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti</i>	455
Dr. Recai DOĞAN		
	<i>Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din eğitimi Açısından Hutbeler</i>	491
Dr. Mustafa AŞKAR		
	<i>Bir Türk Tarikatı Olarak: Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili</i>	535
Dr. Hasan KURT		
	<i>Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabi: Kusem B. Abbas</i>	565
Ar. Gör. Zülfikar GÜNGÖR		
	<i>Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-Mansûr'a Dâir" Risalesi</i>	581
Ar. Gör. Nurullah ALTAŞ		
	<i>Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine DeneySEL Bir Araştırma)</i>	599
Ar. Gör. Osman AYDINLI		
	<i>Dınar B. Amr ve Mu'tezile'nin Teşekkül Sürecindeki Yeri</i>	661
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>İbn Asâkir ve Tarihi Dimeşk'i Üzerine</i>	691
KİTAP TANITIMI		
Dr. Abdurrahman ACAR		
	<i>Abdülmecid Ebu'l-Fütuh Bedevî</i>	707
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>Thomas Walker ARNOLD, İntişâr-ı İslam Tarihi</i>	715
Ar. Gör. Murat AKARSAU		
	<i>Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM, "Emevî Hâşimî İlişkileri, (İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar)</i>	725
ÇEVİRİLER		
Dr. Abdulvahid Zennun TAHA (Çeviren: Ar. Gör. Mustafa HİZMETLİ)		
	<i>Endülüsde Arap Tarih Yazıcılığının Doğuşu</i>	731

KİTAP TANITMA

Dr. Abdurrahman ACAR

Abdülmeccid Ebû'l-Fütûh Bedevî, *et-Tarihu's-Siyâsî ve'l-Fikrî lil-Mezhebi's-Sünnî fi'l-Maşriki'l-İslâmî -mine'l-Karni'l-Hâmis el-Hicrî Hatta Sukûtu Bağdad-*, İkinci baskı, Daru'l-Vefâ, el-Mansûa (Mısır) 1408/1988, 325 sayfa.

Abdülmeccid Ebû'l-Futûh Bedevî'nin bu çalışması Kahire Üniversitesi Daru'l-Ulûm Fakültesinde, Prof. Dr. **Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed**'in gözetiminde yapılmış bir doktora tezidir.

Bedevî'nin, 325 sayfa tutan kitabı bir önsöz, üç bölüm ve bir sonuç'tan oluşmaktadır. Birinci Bölüm "Selçuklular'a Kadarki Fikir ve Mezhepler" (s. 13-96), İkinci Bölüm "Selçuklular ve Sünnilik Eğilimleri" (s. 97-172) ve Üçüncü Bölüm "İlmî Hareketin Sünniliğin Hizmetine Yöneltilmesi" (s. 173-260) başlıklarını taşımaktadır. Sonuç'ta da "Bağdad'ın Düşüşü ve Şifelerin Bundaki Rolü Konusundaki Tartışmalar"a s. 261-174'de yer verilmiştir. Kitabın "Kaynaklar ve Araştırmalar"ı s. 275-292'de "İsim ve Yer İndeksleri" ise s. 295-322'de yer almıştır.

Arap dünyasında yüksek bir ilmi değer biçilen ve ileride Türkçe'ye kazandırmayı düşündüğümüz **Bedevî**'nin bu çalışması, hicrî V (miladi XI) yüzyıldan başlayarak Abbasi Halifeliği'nin yıkılışına kadar geçen zaman içerisinde Doğu İslâm Dünyasında varolan düşünce ve mezhep hareketlerinin özellikle de Sünniliğin gelişimini muhalif mezhep ve fikir akımlarıyla olan ilişkilerini ele alan ender araştırmalardan biri olarak gözükmektedir.

Bedevî, kitabının önsözünde, ilk önce halifelerin ve emîrlerin hayatlarının eski ve yeni tarihçilerin büyük ilgisini çektiğini, ancak halkların dinî, sosyal ve ekonomik durumlarına ışık tutan tarih çalışmalarının bu derece ilgi çekmediği gerçeğini hatırlatmıştır. Ona göre bazı halkların hayatında büyük bir etkisi olan düşünce akımlarının incelenmesi, o halkların hayatlarının önemli bir yanına ışık tutacak, yaşadıkları sosyal şartları aydınlatmaya katkıda bulunacak ve de onların diğer mezheplere mensup

insanlarla olan ilişkilerinin mahiyetini ortaya çıkaracak ve bütün bunlar da sonunda bazı siyasî olayların açığa çıkmasına yardımcı olacaktır (s. 7.).

Bedevî bu konuyu araştırmaya "*Küçük Asya Selçukluları ile Eyyubî Devleti Arasındaki İlişkiler*" (*el-Alakat Beyne's-Selacikati Asya es-Suğra ve'd-Devleti'l-Eyyubiyye*) konulu master tezi üzerinde çalışmalarını sürdürürken karar verdiğini söylemektedir. O, bu çalışması sırasında Doğu İslam dünyasında Selçuklu gücünün ortaya çıkışıyla Sünnilik mezhebinin, tarihinde, araştırılmaya değer yeni bir dönemin başladığını, Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkışı zamanında İslâm Doğusu'nun başta Ehl-i Sünnet, Mutezile, Şia, Felsefe ve Tasavvuf olmak üzere, birbiriyle mücadele halinde fikir akımlarıyla kaynamakta olduğunu (s. 7); Sünnî Abbasî Halifeliği'nin Şii nüfuzunun Bağdad'ı ürkütmeye devam ettiği bir zamanda zayıflama döneminden geçmekte olduğunu ve Fatımî dâi'lerinin büyük başarılar elde ederek Abbasî Hilafeti topraklarını adım adım dolaştıklarını belirtmektedir (s. 8).

Bedevî, sözlerinin devamında. **el-Kadir Billah**'ın tahta oturmasından sonra Abbasî Halifeliğinin otoritesine biraz daha kavuştuğunu, Sünniliğin yeniden güç kazanmaya başladığı, ancak bu durumun, İslam Doğusunda Sünnî Gazneliler'in güçlenmesi ve Şii Büveyhiler'in zayıflamasının, yani dış etkenlerin bir sonucu olduğunu savunmuştur (s. 8) , ki bu görüş tarihî gerçeklere de büyük ölçüde uygun düşmektedir. Yazar, el-Kâdir'in ölümünden (422/1031) sonra yerine geçen oğlu **el-Kâim Biemrillah** (422-476)'ın babasının Büveyhilerden kurtularak Irak'taki Şii nüfuzuna son verme ya da onu zayıflatma ve Fatımî dâilerinin yol açtığı tehlikelerin önüne geçme yönündeki siyasetini ancak aradan belli bir zaman geçtikten sonra izlemeye başlayabildiğini belirtiyor. Ancak el-Kaim'in bu hedefe yönelmesinde de yine dış şartların büyük rol oynadığına dikkati çekiyor. Gerçekten de bu sıralarda Selçuklular Fars (İran) ülkesinin büyük bir bölümünü ele geçirmiş ve adım adım Irak'a doğru ilerlemeye başlamışlardı. Halife el-Kaim, son çare olarak kendisini Büveyhiler'den ve onların önde gelen emîrlerinden **Arslan Besasiri**'den kurtarmaları için Selçuklular'dan yardım istemiş ve Tuğrul Bey 448/1055 yılında Bağdad'a girerek önce Bağdad ve Irak'taki Büveyhi nüfuzuna son vermiş ve kısa bir süre sonra da Fatımîlerin desteklediği Besasiri'yi bertaraf etmiştir.

Bedevî, daha sonra, Selçukluların Sünniliğe aşırı bir şekilde bağlanmış olduklarını söyleyerek bu mezhebin prensiplerini özetleme ihtiyacı duymuştur. Yazar, Nizamülmülk'ün vezirliğe getirilişinden sonra Selçuklular'ın Sünnilikteki taassublarının azalmaya başladığını söylüyor (s. 9). Bilindiği üzere İslam Dünyası'nda büyük ölçüde Sünnî düşüncüyü yaymak ve Şiilikle mücadele etmek amacıyla açılan ve ilk resmî destekli ve programlı yüksek okullar Nizamülmülk'e nisbetle Nizamiye medreseleri olarak anılagelmıştır.

Yazar'ın kanaatine göre Selçuklular'ın Sünniliği destekleme konusundaki tutumları Abbâsî Halifeliği'nin genel olarak Şiilik ve özellikle de Fatımî Halifeliği karşısındaki tutumuna büyük ölçüde etki etmiştir: O "Halife **el-Kaim Biemrillah** kadıların, fakihlerin ve Alevi (seyyid) Nakibi'nin de imzaladıkları resmî bir raporla Fatımîlerin nesebinin **Hız. Fatıma**'ya dayandığı konusundaki şüpheleri yeniden gündeme getirdi. Hatta Halifeliğin, Şiîliğe saldırma ve Şiîlerin inanışlarını eleştirme konusunda **İmam-ı Gazâlî** gibi bazı Sünnî alimlerden yararlandığını görüyoruz. Aynı şekilde Selçuklular'ın İsmailîler'e karşı sert yöntemlere başvurması da bunların gizli örgütler oluşturma ve kalelere sığınmalarında etkili olmuştur. Bu sayede İsmailîler tehlikeli bir güç haline gelmişler ve sultanların saraylarına sızmayı başarmışlar, maksatlarına kavuşmak için siyasi suikast yöntemini metodunu kullanmışlardır" (s. 11).

Bedevî, Irak Selçuklularından söz ederken de şunları söylüyor: "Son güçlü sultanı olan **Mesud**'un 547/1152 yılında ölmesiyle Selçukluların güneşi batmaya başladığında bazı Atabeg Devletleri belli ölçüde güçlenmişlerdi. İşte bunlar Selçukluların başlattığı Sünniliği destekleme görevini tamamlama, Şiî mezhebiyle mücadele ve onun siyasi nüfuzunu yok etme görevini omuzlarına almaya başladılar. **Nureddin Zengî** (541-569) bu alanda büyük bir rol oynadı. O, Halep'teki Şiî nüfuzunu ortadan kaldırmaya çalıştı, uygun bir fırsat bulduğunda da Mısır'daki Fatımî halifeliğinin içişlerine karıştı ve bu fırsatı çabucak değerlendirmeye koyuldu. Sonunda ordusu h. 564'de Mısır'ı kontrolü altına aldı. Bundan sonra da onun Mısır'daki vekili **Selahaddin Eyyubi**, Şiî Fatımî Halifeliği'ni düşürmek üzere harekete geçti ve 567 Muharrem'inde bu hedefine ulaştı" (s. 11).

Bedevî, araştırmasının mahiyetiyle ilgili olarak da şu üç noktada açıklama yapma ihtiyacı duymuştur:

"Bir: el-Maşrûki'l-İslâmî (İslam doğusu) teriminin kapsamına Suriye ve Mısır da alınmıştır.

İki: Sünniliğin tarihiyle, bu mezhebin salt fikrî tarihi değil, Sünniliğe mensup olanların tarihi kastedilmiştir.

Üç: "Ehl-i Sünnet" ile neyin kastedildiği sorusuna ele alınan dönem cevap vermektedir. "Ehl-i Sünnet" terimi yaygın olarak hicrî IV. yüzyılın sonlarından başlayarak, aralarında akaid usulü bakımından özde fark bulunmayan iki Kelam ekolünün, Eşarilik ve Maturidiliğin mensupları için kullanılmaya başlanmıştır" (s. 11).

Önsözden aktardığımız bu alıntılardan sonra kitabın bölümlerinde ele alınan konulardan sözetmek istiyoruz.

“Selçuklular’a Kadarki Fikir ve Mezhepler” (s. 13-96) başlığını taşıyan **Birinci Bölüm**, iki ‘fasıl’dan oluşmaktadır. “V. Hicrî Yüzyılın İlk Yarısındaki Fikir Akımları” (s. 15-60) başlığını taşıyan ilk ‘fasıl’da Mutezile (s. 18-22), “Eşarilik” (s. 22-38), “Şiilik” (s. 38-45), “Felsefe Hareketi” (s. 45-52) ve “Tasavvuf” (s. 53-59) incelenmiştir. Diğer ‘fasıl’da ise “Şia, Mutezile ve Halife el-Kadir Billah’ın Bunlar Karşısındaki Tutumu” (s. 61-96) ele alınmıştır.

Bedevî, Önsöz’de de belirttiği üzere, bu dönemdeki bütün fikir akımları ve mezhepleri ele almadığını, bunun daha geniş bir çalışma konusu olduğunu ifade etmiş, aynı şekilde bir mezhebin sadece üzerinde görüş birliği sağlanmış olan fikirlerine yer verdiğini ve çok sınırlı bazı durumlarda kişisel görüşlere yer verdiğini söylemiştir (s. 15).

Bedevî, araştırmasını, IV/X. yüzyıldaki büyük ilmî gelişmelerin etkilerinin sürmesi sebebiyle, V/XI. yüzyıl ile sınırlandırmasının bazı durumlarda tam yerinde olmadığını kabul etmiştir. O, bu yüzyılın ilk yarısında Halifelik başkentine giren Selçuklular’ın Sünnî fikir hareketi üzerindeki etkilerinin ve bunun muhalif mezhepler arasındaki etkilerinin belli olabilmesi için V/XI. yüzyılın ilk yarısındaki fikir hareketini açıklamak zorunda olduğunu açıklamıştır (s. 16).

Bedevî, bu bölümün girişinde Abbasî halifeliğinin içinde bulunduğu duruma işaret etmiştir. O, h. III. yüzyıldan itibaren Abbasî halifeliği’nin etraftaki otoritesinin zayıflamaya başladığına, bölgedeki nüfuzunun daralmaya devam ettiğine, İslâm Ümmeti’nin birliğinin çözüldüğüne ve Doğu İslâm dünyasında mahallî devletlerin ortaya çıktığına dikkat çektikten sonra “fakat ilginçtir ki bu siyâsî bölünmüşlük ve zayıflık fikrî gelişmenin sebeplerinden biri olmuştur” tesbitinde bulunmuştur (s. 17). **Bedevî** bundan sonra sırasıyla Mutezile, Eşarilik, Şia, felsefi akımlar ve tasavvuf hakkında bilgiler vermiş, fakat daha önce belirttiği üzere, ağırlıklı olarak Eşarilik üzerinde durmuştur. Yazarın burada verdiği bilgilerin Kelam araştırmacılarınca değerlendirileceğini ümit ediyoruz.

Bedevî, Şia hakkında bilgi verirken onun V/XI. yüzyıldaki en büyük ve en ünlü üç fırkasının İsnâ Aşeriye, İsmailiye ve Zeydiye olduğunu belirtmiş, sonra bu mezheplerin İmamet konusundaki görüşlerine ve bu konuyla ilgili tartışmalara yer vermiştir (s. 40-45).

Bedevî, tasavvufun doğuşu ve mahiyetini ise ünlü yazar **Ahmed Emin**’in *Zuhuru’l-İslâm* adlı eserinden (IV/149) bir iktibasla anlatmaya başlamıştır.

Bedevî, Birinci Bölüm’ün “Şia, Mutezile ve Halife el-Kâdir Billâh’ın Bunlar Karşısındaki Tutumu” (s. 61-96) başlığını taşıyan ikinci ‘fasıl’ında amacının Fatımilerin nesebinin doğruluğunu araştırmak olmadığını, sadece üç soruya cevap aramaya çalışmak olduğunu belirtiyor. Bu soruları ve verdiği cevapları kısaca aktarıyoruz:

Birinci soru: Halife **el-Kâdir**'i Fatimiler'in nesebini küçük düşürmeye, bunu teşhir etmeye ve insanları da buna şahitlik etmeleri için zorlamaya iten sebepler nelerdir? İmamiye Şiasının Fatimiler'e sempati duyması, İsmailî daiflerinin Abbasi Halifeliği topraklarındaki faaliyetleri sonucunda bu mezhebin burada gücünün artması, sonra İhvanu's-Safâ ve Karmatiler gibi gizli Şii-İsmailî örgütlerin faaliyetleri Abbasi halifesi el-Kadir'i harekete geçmek zorunda bırakmıştır (s. 73).

İkinci soru: **El-Kâdir**'i bu yönde adım atmaya sevkeden nedir? Fatimi halifelerinin "gaybet" zamanındaki imamaları hakkında izledikleri yöntem (İsmailî tarihçileri **Cafer Sadık**'ın ölümünden (ö. 147) **Ubeydullah el-Mehdi**'nin Mağrib'te ortaya çıkış tarihi olan h. 296 yılına kadar imamaları hakkında açık bir bilgi sunmamışlardır), el-Kadir'in çağdaşı Fatimi halifesi **el-Hakim**'in zaman zaman çelişkilerle dolu olan siyaseti ve el-Kâdir'in İsmaililiğe düşman bir düşünce ortamı ile çevrili olması onu bu yola sevketmiştir (s. 74).

Üçüncü soru: Bu rapor Fatimî Halifesinin ve Bağdad'daki Şiilerin tutumlarında ne gibi bir değişiklik meydana getirmiştir? (s. 68). Şiiler bu yıl mezheplerinin gerektirdiği dinî faaliyetleri yerine getirirken daha dikkatli davranır oldular, Gadir-i Hum bayramını sükunet içerisinde kutladılar.

İkinci Bölümün başlığı "Selçuklular ve Sünniliğe Yönelişleri" (s. 97-172) olup bu da iki 'fasıl'dan oluşuyor. "Selçukluların Sünnî Eğilimi ve Bunun Muhalif Mezhepler Üzerindeki Etkileri" (s. 99-172) başlığı altında "Selçukluların Eşariler ve Şafîiler Karşısındaki Tutumları" (s. 108-115), "Fatimi Halifeliği Karşısındaki Tutumları" (s. 127-144) ele alınmıştır. İkinci 'fasıl' ise "Abbasi Halifeliğinin Şiilik Karşısındaki Konumunun Güçlenmesinde Selçukluların Rolü" (s. 145-172) başlığını taşıyor ve burada da sırasıyla "Abbasi Halifeliğinin Büveyhiler Karşısındaki Tutumları" (s. 147-152) ve "Irak Şiileri Karşısındaki Tutumları" (s. 153-164) ile "Fatimi Halifeliği Karşısındaki Konumunun Güçlenmesi" (s. 165-172) konuları üzerinde durulmuştur. Yani Bedevî, bu bölümde, kendisinin de belirttiği üzere, Sünniliğin siyasi açıdan zafere ulaşması yollarını, Selçukluların ve Abbasi Halifeleri'nin temsil ettiği Sünnî güçlerin izlediği metotları açıklamıştır.

Kitabın **Üçüncü Bölümü** ise "İlmî Hareketin Sünniliğin Hizmetine Yöneltilmesi" (s. 173-260) başlığını taşıyor ve üç tali başlık (fasıl) altında Sünniliğin kültürel açıdan zafere ulaşması konusu anlatılmıştır. Nizamiye Medreseleri (s. 175-204) başlığı altında Nizamiye medreselerinin kuruluşu, gayesi ve öğretim metotları ve Sünniliğin yayılmasındaki rolü incelenmiştir. İkinci 'fasıl' "Musul Atabegi **Nureddin Mahmud Zengi**'nin Sünniliğin Güçlenmesindeki Rolü" adını taşıyor (s. 205-226). Burada Nureddin Mahmud'un Halep ve Şam (Dimeşk)'teki çabalarıyla onun Mısırın yeniden 'Sünnî Blok'a katılmasındaki rolü ve başarıya ulaşmasını sağlayan faktörler ele alınmıştır. (s. 205). Üçüncü Bölüm'ün son

'fasıl'ında ise "Eyyubilerin Ehl-i Sünnet Mezhebinin Konumunu Sağlamlaştırmadaki Çabaları" anlatılmıştır (s. 227-260). Burada sırasıyla Eyyubilerin Mısır, Suriye (Şam) ve el-Cezire (Mezopotamya)'taki çabaları, Sünnî kültürün unsurları, Sünnî inanışın esasları, Eyyubilerin Abbâsî halifelerine olan saygıları ve Eyyubiler'in başarısında rol oynayan diğer etkenlere yer verilmiştir. Bedevî bu faslı kaleme alırken Kahire Üniversitesi Daru'l-Ulûm Fakültesinden hocaları Prof. Dr. **Muhammed Hilmi**'nin El-Hayatül-İlmiye fi mısır ve Biladiş-Şam "*Mısır ve Suriye'de İlmî Hayat*" adlı eserinin 521-648. sayfalarından; Prof. Dr. **Ahmed Şelebi**'nin *Tarihu't-Terbiyeti'l-İslamiyye* (İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi) adlı kitabı ile Dr. **Abdullatif Hamza** ve **Muhammed Zağlul Selam**'ın birlikte yazdıkları "*el-Hareketü'l-Fikriyye fi'l-Asril-Eyyubi ve'l-Memluki*" adındaki kitaplardan yararlandığını açıklamıştır. Ancak Bedevi kendisinin metod bakımından bir dereceye kadar bu yazarlardan ayrılacağını ve Eyyubilerin ilmî gelişmedeki rolünü ancak Sünnîliği güçlendirmeyle ilgisi oranında ele alabileceğini belirtmiştir. Bedevî, Eyyubilerin Mısır'daki çabalarını iki aşamada incelemiştir. Birincisi hazırlık aşamasıdır ki **Nureddin Mahmud**'un 569/1174'teki ölümüne kadar sürmüştür. Bu aşamada gösterilen çabalar salt fikrî çabalar olmayıp, bunun yanında siyasi çabalar da olmuştur (s. 227). İkinci aşama ise 569/1174'ten başlayarak Mısır'daki Eyyubî Devleti'nin yıkıldığı 648/1250 yılına kadar süren ve Sünnî dirilişin genişlemesinde kendisini gösteren dönüşüm ve değişim aşamasıdır (s. 228).

Bedevî kitabında, 'sonuç' olarak "Bağdad'ın Düşüşü ve Şiiilerin Bundaki Rollerini Konusunda Yapılan Tartışmalar" (s. 261-274) üzerinde durmuştur. Bilindiği üzere **İbn Vâsıl** ve **Cüzcanî** gibi Sünnî tarihçiler, Şii unsurları Bağdad'ın düşüşünde Moğollarla işbirliği yapmakla itham etmişler ve daha sonra **Ebu'l-Fida**, **İbn Kesir**, **el-Makrizî** ve başkaları da bu ithamları tekrarlamışlardır. Bedevî'nin de belirttiği üzere, Sünnî tarihçilerin ithamları iki Şii şahsiyete, son Abbâsî halifesi **el-Mustasım**'ın veziri **Muhammed b. Ahmed el-Alkami** ve Moğol (İlhanlı) hükümdarı **Hulagu**'nun danışmanı ünlü alim **Nasîrüddin Tusî**'ye yönelmiştir. Bedevî Bağdad'ın düşüşünde kesin olarak Şia'nın rolünün bulunmadığı kanaatine varmıştır. Ona göre bu iki Şii mezhebine mensup oluşu, bu sıralarda Şia ile Ehl-i Sünnet arasında mezhep kavgalarının olması ve Bağdad'da siyasilerle askerler arasında devam edegelen nüfuz mücadelesi onların suçlanmasında etkili olmuştur.

Son olarak Bedevî'nin kitabının kaynaklarına değinmek istiyoruz. Her şeyden önce şunu söylemek gerekir ki Bedevinin kullandığı kaynaklar nitelik ve nicelik olarak tatminkardır. Bibliyografya'da gösterilen kaynak sayısı 90'dır. Araştırmaların sayısı da 50'den fazladır. Bedevî'nin yararlandığı tarihler, genel olarak İslâm tarihçilerinin itibar ettikleri ve güven duydukları eserlerdir. Ancak birçok modern İslâm tarihi araştırmasında da görüldüğü üzere 1089/1678'de vefat etmiş olan **İbnu'l-İmad el-Hanebli**'nin (Ebu'l-Fellah Abdülhayy) genel tarihe dair "*Şezeratü'z-*

Zeheb fi Ahbari men Zeheb" adındaki eseri bu çalışmasının da kaynakları arasında gösterilmiştir. Oysa bu kaynağın araştırılan konu ve dönem açısından özgün bir yanı bulunmamaktadır. **Ravendî**'nin *Rahatu's-Sudur*'u, **Reşidüddin**'in *Camiu't-Tevarih*'i ve **Nasır-ı Hüsrev**'in *Sefernamesi* dışında Farsça tarihler ve edebî-kültürel kaynaklar kullanılmamıştır. Meselâ **Nizamülmülk**'ün *Siyasetnamesi*, **Zahirüddin Beyhaki**'nin "*Tarih-i Beyhak*" ve *Tarihu'l-Hükemai'l-İslam*" (*Tetimmetu Sivanil-Hikme*) adlı iki eseri ile **Abdücelil-i Kazvini**'nin "*Kitabun-Nakz*"ı, bu dönemin kültürel ve dinî tarihi için çok önemli kaynaklardır.

Araştırmalara gelince, yazarın *A History of the Crusades* dışında Batı dillerinde yapılan araştırmalardan yararlanmadığı görülmektedir. Aynı şekilde Farsça araştırmalardan yararlanılmamış, ancak bunlardan bazısının Arapça çevirileri referans gösterilmiştir.

Sonuç olarak **Abdülmecid Ebu'l-Fütûh Bedevî**'nin bu çalışmasının İslâm Doğusu'nun dinî ve mezhebî tarihinin önemli bir dönemine ışık tutması açısından önemli olduğuna inanıyoruz. Bedevinin bu çalışmasının dil ve üslup bakımından iyi bir yerde olduğunu ve gerek muhteva, gerekse de metod yönünden araştırmacıların yararlanabileceği bir eser konusunda olduğunu düşünüyoruz.